

УДК 82

Леся Біловус

МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАЦІЇ ТА ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається соціокультурна ідентичність, яка є актуальною не лише у теоретичному, але й у політичному аспекті, оскільки вона необхідна для консолідації нації та для розширення потенційних можливостей мовної самоідентичності особистості.

Ключові слова: ідентичність, мова, нація, особистість.

Bilovus L. Language as important factor of sociocultural identity of nation and person.

The sociocultural identity, examined in the studio, is actual not only in the theoretical, but in the political aspect as it is indispensable for the consolidation of the nation and for the expansion of the potential possibilities of personality's language selfidentity.

Key words: sociocultural identity, language, nation, personality.

Біловус Л. Язык как важный фактор социокультурной идентичности нации и личности.

В статье рассматривается социокультурная идентичность, которая актуальна не только в теоретическом, но и в политическом аспекте, потому что необходима для консолидации нации и для расширения возможностей языковой самоидентичности личности.

Ключевые слова: идентичность, язык, нация, личность.

Сьогодні вже ніхто не буде сперечатися із тим, що впродовж останніх десятиріч в Україні відбулася глибока соціальна трансформація: утворилися нові економічні, соціально-політичні та духовні реалії, виникли нові елітні, масові та маргінальні субкультури, об'єднання людей, котрі відзначаються різним ступенем зближення чи відчуження. Власне актуальність нашої студії зумовлена цими об'єктивними процесами.

ми, зміною у світоглядних орієнтаціях сучасної особистості. Однією з найважливіших є проблема самоідентичності українського народу як єдиної нації зі своїм минулим, традиціями, єдиною територією. Саме від мовної та національної самоідентичності залежить соціокультурне оновлення українського суспільства. Мета і завдання, котрі ми переслідуюмо, полягають у спробі проаналізувати ідентифікаційну функцію мови та окреслити можливі шляхи виходу із сучасної кризи мовної самоідентичності особистості та нації в цілому.

Ще в школі, розповідаючи учням про функції, котрі виконує мова у суспільстві, словесник наголошує на тому, що одна з них, ідентифікаційна (саме вона є предметом нашої уваги), лише тоді буде виконувати своє призначення (консолідація нації, самоусвідомлення кожним себе як малої, але важливої її частини), коли ми нарешті відкинемо своє постколоніальне минуле у вигляді національної меншовартості і зрозуміємо, що бути українцем так само престижно, як бути, наприклад, росіянином, американцем чи англійцем. Звичайно, немало роль у цьому відіграють соціальні, економічні, освітні та політичні чинники. Проте вже сьогодні українці мають вигрешні та неповторні риси національної вдачі, що гідно представляються на міжнародній арені. Наприклад, світ вже ідентифікує наших олімпійців саме як українців, а не росіян, незважаючи на те, що мало хто з них дає інтерв'ю мовою нашої держави. Також успішно виступають на міжнародній сцені наші співаки, і їх успіх у старій Європі є шаленим (гурт "ВВ", "Океан Ельзи", пісні Руслани). Цим пояснюється і спалах інтересу до сучасної україномовної пісні в молоді, яка захоплюється усім модним. Отже, популярний український співак водночас є не тільки носієм мови, а й її пропагандистом. Проте на державному рівні продовжують розмовляти російською. Народні депутати ще вповні не усвідомили, що опікування своєю мовою є складовою міжнародного авторитету і що знання української мови є ознакою українського громадянства [20, 82].

Досвід людства переконливо свідчить про те, що завдяки мові об'єднуються народи у нації та міцнішає держава. Якщо немає мови – немає нації. І навпаки, якщо мова використову-

ється інтелектуальною чи духовною елітою народу, тоді вона стає авторитетною, перспективною та необхідною усім, а держава сильнішає. Сьогодні навіть англомовні держави піклуються про свій мовний суверенітет, бо добре розуміють, що без мови держава втрачає ідеологічний, інформаційний та культурний суверенітет. С. Рудницький наголошував на великому значенні мови як ідентифікаційного чинника нації, ознаки етнонаціональної ідентичності. Він підкреслював, що без утвердження панівного становища української мови неможливе виживання українців як нації. “Без панування мови в державотворчому етносі на теренах даної держави національний характер останньої є фіктивним, а це перешкоджає вільному всебічному розвитку цього етносу” [17, 143].

Відродження української мови в часи незалежності та надання їй статусу державної фактично не завершені, бо досі стикаються із безліччю проблем. Тому й вплив мовного чинника на формування соціокультурної ідентичності окремої особистості не є таким простим. Як же потрібно діяти, щоб спростити механізм цього впливу? По-перше, пам’ятаємо, що завжди ефективно спрацьовує сила авторитету як владного, так й інтелектуального. Зокрема, Л. Булаховський вважав, що саме авторитет єдиної літературної мови, яка створювалася та впроваджувалась національною елітою, відіграв вирішальну роль при консолідації німців у націю в XIX-XX століттях [3]. Сучасний український філософ І. Пасько переконливо доводить, що формування західнослов’янських націй відбулося насамперед через підняття народної розмовної мови до рівня літературної та використання її у сферах науки, права, економіки, політики. І знову ж таки цю мову творила невелика кількість еліти [13]. Проте сила авторитету діє лише тоді, коли настрої широких мас суспільства сприяють цьому.

По-друге, рівень розвитку мови визначає рівень інтелекту людини. За В. Гумбальдтом, мова окреслює навколо народу, якому належить, коло, звідки людині дано вийти лише остільки, оскільки вона тут же вступає в коло іншої мови [4, 80]. Сьогодні усі мають розуміти, що знання рідної мови є одним із визначальних чинників утвердження української національної

ідеї. Державна мова формує національну свідомість, відіграє вирішальну роль у становленні національної ідентичності. Різні мови – це не просто різні оболонки загальнодержавного знання, це різні бачення світу [7, 63].

Коли людина втрачає свою мову, вона втрачає і свій народ, бо це не тільки втрата ідентичності, це – денаціоналізація. Така людина позбавляється гідності, у неї відсутні ціннісні орієнтири та моральні табу. Комунікативна діяльність обов'язково наявна в соціокультурному просторі. Зокрема, А. Левченко акцентує на тому, що поняття “соціокультурний простір” вживається як таке, що підкреслює близькість і подібність того, що ми називаємо суспільством і культурою [11]. Тому процес соціокультурної самоідентичності в соціокультурному просторі завжди відбувається в межах визначеної культурно-мовної традиції, що склалася в певному соціумі й одночасно виходить за рамки цього соціуму в глобальний соціокультурний простір завдяки мові, втілений в інформації, що репрезентує та ретранслює безліч цінностей, норм, рольових і поведінкових настанов, котрі значною мірою впливають на цей процес [10]. Про те, що мова є ознакою саме національної ідентичності, дійшли висновку І. Кресіна, М. Пірен та інші [9; 14].

При дослідженні мови як одного з чинників самоідентичності розрізняють *мову* як об'єктивно наявну систему мовних знаків і правил їхнього використання, що є джерелом цінностей, норм, правил, настанов, пріоритетних смаків та уподобань, які, власне, й виступають об'єктом соціокультурної самоідентичності, та *мовлення* як процес активного свідомого використання мовної системи при декларуванні цінностей, норм, пріоритетних смаків, що ідентифікуються як свої та при отриманні підтвердження декларованих цінностей шляхом реальної чи віртуальної комунікації [10].

У процесі соціокультурної самоідентичності виникає сукупність певних, властивих лише цій особистості чи нації, характерних ознак, а втрата ідентичності означає руйнування окремої особистості чи нації в цілому. Завдяки мовній самоідентичності людина може реалізувати потенціал свого внутрішнього

“я”, пізнати та знайти себе. Нація, складаючись з таких особистостей, лише виграє.

Серед учених існує два погляди щодо суб'єктів мовної самоідентичності: перший – мовна самоідентичність особистості відчуває на собі істотний вплив нації, тому право на рідну мову належить до прав людини, що реалізується виключно в соціальній спільноті; другий – належність громадян до тієї чи іншої групи визначається ними самими шляхом їх мовно-культурної самоідентичності, незалежно від етнічного походження. Це складна проблема і навіть філологи остаточної відповіді на неї не дадуть. Перший аспект рідної мови – об'єктивного її виявлення, другий – суб'єктивно-ціннісний, що відображає ставлення особи до мов, передає мовну самовизначеність особистості [7, 67].

Отже, у становленні соціокультурної самоідентифікації окремої особистості та нації в цілому мова відіграє досить вагомую роль. Щоб ситуація, котра існує сьогодні, покращилася, фахівці пропонують використання певних чинників: розвиток громадянського демократичного суспільства, створення збалансованої мовної політики, створення таких умов, за яких соціальний статус і кар'єра будуть залежати від мовної компетенції, незважаючи на висоту рангу, ґрунтовна гуманітарна підготовка фахівців, припинення спекуляцій навколо “мовного питання”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аза А. Етномовна диференціація в Україні: регіональні особливості // *Культура-суспільство-особистість* / За ред. Л. Скокової. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006.
2. Білик Б. І. Етнокulturологія: Навч. посібник / Державна академія керівних кадрів культури і мистецтва. – К., 2005.
3. Булаховський Л. А. Вибрані праці. – К.: Наукова думка, 1975. – Т.1. – 496 с.
4. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и их влияния на духовное развитие человечества // *Избранные труды по языкознанию*. – М., 1984.
5. Ермоленко С. Мовно-естетичні знаки національної культури // *Нариси з української словесності*. – К.: Довіра, 1999.
6. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 218 с.

7. Іванов І. Мова в контексті етнонаціонального розвитку України: теоретико-методологічні засади // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 37. – С. 6273.

8. Козачук Г. О. Практичний курс української мови. – К., 1993. – 367 с.

9. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. – К.: Вища школа, 1999.

10. Кургузов А. О. Мова як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості в сучасному українському суспільстві // Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.03. – Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2004. – 19 с.

11. Левченко А. М. Методологічні причини взаємодії культури і масової комунікації // <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1562>.

12. Мова рідна // Енциклопедія етнокulturознавства / За ред. Ю. Римаренка. – К.: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтва, 2001. – Ч. 1. – Кн. 2.

13. Пасько І. Т. Національна ідея: варіанти на тлі європейської культури // Схід. – 2004. – № 3. – С. 3-10; № 4. – С. 3-11.

14. Пірен М. Етнополітичні процеси в сучасній Україні. – К.: УАДУ, 1999.

15. Потебня А. Мысль и язык. – К.: Наукова думка, 1993.

16. Ренан Е. Происхождение языка. – К., 1902. – 325 с.

17. Рудницький С. Політична географія України / Упоряд. П. Штойко. – Б. М., 1998.

18. Шульга Н. Проекты законов о языках – экспертный анализ. – К.: Віпол, 2000.